

RAŠID HAJDAROVIĆ

MEDŽMUA MULA MUSTAFE FIRAKIJE

Značaj i karakteristike medžmua. O ovoj vrsti manuskripata na orijentalnim jezicima pisao sam i ranije.¹ Na ovom mjestu potrebno se ukratko osvrnuti na karakteristike i značaj medžmua za našu nauku.

Među rukopisnim blagom na orijentalnim jezicima (arapskom, turskom i perzijskom) koje posjeduju naše kulturne i naučne ustanove, kao i privatne zbirke i biblioteke širom Jugoslavije, nalazi se i znatan broj rukopisa koji se nazivaju medžmue (bilježnica, zbirka, kolekcija, ljetopis, kronika, zbornik). Medžmue su predstavljale privatne bilježnice domaćih učenih i pismenih ljudi. Njihovi autori ostavili su nam u njima dragocjene podatke iz raznih oblasti: istorije, filologije, filozofije, medicine, veterine, matematike, astronomije, astrologije, književnosti, zatim medžmue sadrže prepise raznih djela, kao i prepise važnih istorijskih dokumenata, te razne druge zapise i bilješke.

Medžmue se razlikuju po formi i sadržaju. Po formi su manjeg ili većeg formata. One manjeg (džepnog) formata sadržavaju obično samo pjesme, i to: nabožne pjesme (ilahije), poučne pjesme (kaside), lirske pjesme ljubavnog sadržaja i druge pjesme. One su često nazivane *džonkčiči* (tur. *cönk* = bilježnica, zbirka). Medžmue većeg formata pisane su u obliku knjige, najčešće su u kožnom ili kartonskom povezu. Sadržavaju raznovrstan materijal, kako je naprijed istaknuto, a često se nazivaju *svaštare*.

¹ Up. R. Hajdarović, *Rukopisne medžmue*, Glasnik Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, god. X—XI, 1970/71, Sarajevo 1971. U tome radu govoreno je općenito o toj vrsti manuskripata, a zatim je prikazan sadržaj jedne od najranijih pronađenih medžmua, medžmue

Sarajlije Hadži Jusufa, sina Hadži Osmanova iz prve polovine XVII vijeka. Ta medžmua sadrži tekstove na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, i to preko 200 raznih predmeta i bilježaka iz raznovrsnih naučnih disciplina.

Neke međzmue, naročito iz ranijih vremena (XVI—XVII v.), odlikuju se višim stupnjem pismenosti i kvalitetom sadržaja. Za nas su posebno važne one koje sadržavaju literarne sastave (pjesme i drugo) od naših domaćih autora. Isto tako su od naročite važnosti međzmue iz poznijeg vremena koje sadržavaju literarne i druge sastave i zabilješke na našem jeziku (alhamiadi).

Ovdje želim da pružim opis i koncizan sadržaj međzmue još jednog znamenitog kroničara Sarajlije,² Mula Mustafe Firakije iz prve polovine XIX vijeka. Ona se upravo odlikuje time što sadrži mnoge tekstove i sastave na našem jeziku.

I

O životu i radu Mula Mustafe Firakije može se govoriti samo na osnovu zabilježaka iz njegove međzmue. Da se ovaj rukopis nije sačuvao, o Firakiji ne bi bilo ni spomena, premda je pjevao pjesme na našem i vrlo vjerovatno još i na turskom jeziku. O njemu, koliko se zasada zna, nije sačuvana ni usmena predaja u rodnom mjestu Sarajevu — kao što je sačuvana predaja o njegovim savremeniciima Muhamedu Divoviću-Mestvici, piscu *Kefileme deftera*³ i pjesnikinji *Umihani Čuvidinoj*⁴ — iako ni njegovi sastavi nisu bez književnomjetničkog značaja. Firakija je bio potpuno zaboravljen, sve dok na nj nije skrenuo pažnju Mehmed Handžić 1933. godine.⁵

² Vid. bilj. 1.

³ *Kefileme defteri* su popisi muškog stanovništva u svrhu međusobnog jamčenja, a u cilju obezbjeđenja javnog reda i mira. Ustanova *kefileme* (*kefil* = jamac, *kefileme* = jamčenje), iako je dosta stara, rijetko je praktikovana u doba uspona Osmanskog Carstva. Već od XVII stoljeća, kada počinju da slabe klasične osmanske ustanove, a tokom XVIII i XIX stoljeća i da se raspadaju, turske vlasti počele su da primjenjuju *kefilemu* kao sredstvo za obezbjeđenje mira i poretka. *Kefilema* je primjenjivana u burnim vremenima, kada je prijetila spoljnja opasnost ili u vrijeme unutrašnje nesigurnosti (ustanci, bune itd.). Tako je Muhamed Mestvica, poslije tzv. *Goldine bune*, po naređenju bosanskog vezira *Vedžihi-paše*, sastavio 1841. godine *Kefileme deftere* muškog stanovništva Sarajeva i njegove okoline (vidjeti: Mula Muhamed Mestvica, *Popis uzajamnog jamčenja stanovništva u*

Sarajevu iz 1841. godine, Sarajevo 1970. godine. Izdanje Muzeja grada Sarajeva. Preveo s turskog Derviš Korkut).

Kako se vidi iz bilježaka u međzmu (str. 24 i 56), *Firakija* je bio intimni prijatelj sa *Mestvicom* i njegovim bratom *Mula Salihom*.

⁴ Mehmed Handžić, *Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*, Sarajevo 1933, str. 100. Handžić navodi pogrešno ime ove pjesnikinje *Čujđina*, umjesto *Čuvidina*. Tu istu grešku napravili su Kemura i Čorović u svom djelu: *Serbokroatische Dichtungen Bosnischer Muslims aus dem XVII, XVIII und XIX Jahrhundert*, Sarajevo 1912. U tom djelu oni su donijeli Čuvidinu pjesmu: *Sarajlije idu na vojsku protiv Srbije* (1813) u arapskom pismu i njezinu transkripciju latinicom (str. 52—54).

⁵ Mehmed Handžić, *Isto*, str. 43, 58 i 101. Pored već poznatih ljetopisaca, Handžić navodi još petoricu Sarajlija koji su opisali događaje i

Potrebno je odmah napomenuti da je Handžić, vjerovatno, omaškom pogrešno naveo godinu *Firakijine* smrti 1809, jer je ove godine umro njegov otac *Mula Mustafa*, čiju je smrt *Firakija* zabilježio u svojoj medžmui. O *Firakiji* pisali su još *Muhamed Hadžijahić*,⁶ *Mehmed Mujezinović*⁷ i *Hazim Šabanović*.⁸ Na osnovu autografskih bilježaka iz *Firakijine* medžmue, Mujezinović pretpostavlja da je *Firakija* sin poznatog sarajevskog ljetopisca *Mula Mustafe Bašeskije* i kao datum *Bašeskijine* smrti (18. VIII 1809) uzima iz zabilješke o smrti *Firakijinog* oca *Mustafe*, koju je *Firakija* notirao u svojoj zbirci. Da li je zaista *Firakija* sin *Bašeskijin*, predmet je daljeg istraživanja i proučavanja. Sve što su spomenuta četvorica pisaca rekla o *Firakiji*, to je rečeno na osnovu zabilježaka u njegovoj medžmui.

O tačnom *Firakijinom* datumu rođenja i smrti, kao ni o njegovom prezimenu, ne znamo ništa pouzdano. Na osnovu njegove najranije datirane bilješke iz 1799. o pozivu na svadbu i najkasnije bilješke o ubistvu *Nekib-efendije Šerifovića* iz 1827. godine, može se pretpostaviti da se *Firakija* rodio u drugoj polovici XVIII, a umro u prvoj polovici XIX stoljeća. Ukoliko bi bila tačna Mujezinovićeva pretpostavka da je *Firakija* sin *Bašeskijin*, onda bi trebalo da je rođen 25. V 1775. godine, jer se zna da je tada rođen *Bašeskijin* sin *Mustafa*. Međutim, taj datum ostaje još nedokazan.

ostavili iza sebe medžmue, a to su: *Muzaferiya*, *Suglija*, *Kantamirija*, *Firakija* i *Kundur-zade*. On ubraja *Firakiju* i među pjesnike na turskom jeziku i donosi tri strofe iz *Firakijinog mahzara*.

⁶ Muhamed Hadžijahić, *Hrvatska enciklopedija*, sv. I. Zagreb 1941, str. 300—301. Pod naslovom *Aljamiado literatura*, Hadžijahić je objavio faksimil *Firakijinog mahzara* u arapskom pismu i njegovu transkripciju latinicom s turskim naslovom. U oba pisma (arapskom i latinicom) citirao je 17 strofa sa po 4 stiha, što ukupno iznosi 68 stihova. Međutim, verzija mahzara u našoj medžmui nema turskog naslova, a sadrži 30 strofa sa po 4 stiha, ukupno 120 stihova. Raspored strofa u obje verzije je mjestimično različit, a i tekst na više mjesta nije identičan. Prema tome, postojalo je više prepisa navedenog mahzara. Hadžijahić se, kako navodi, koristio primjerkom mahzara iz privatne zbirke Mehmeda Handžića iz Sarajeva.

⁷ *Mula Mustafa Ševki Bašeskija*, *Ljetopis* (1746—1804), Sarajevo, 1968, str. 6, 20 i 21. Preveo s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović. Govoreći o *Firakijinom ljetopisu* (medžmui) i smrti njegovog oca *Mula Mustafe*, Mujezinović, između ostalog, veli:

»Ova vijest u *Firakiji* je ujedno i najjači argumenat da je *Firakija* sin *Bašeskijin*, jer je poznato da je *Bašeskija* poslije svoje smrti ostavio sina *Mustafu*, rođenog 25. V 1775. godine, kojeg je otac dao na berberski zanat. Svakako je *Firakija*, kada mu se otac razbolio i prestao bilježiti događaje 1804/1805. godine, nastavio tradiciju vođenja događaja. Velika je šteta što *Firakijin* *Ljetopis* nije u cjelini sačuvan, a vjerovatno da se još negdje i pronađe, iz čega bi mogli očito vidjeti kako sin nastavlja očev posao kroničara« (str. 20).

⁸ *Hazim Šabanović*, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, bibl. Kulturno nasljeđe, »Svjetlost«, Sarajevo 1973, 577—578

U svojoj zbirci Firakija je naveo puno svoje ime *Mula Mustafa* i kognomen *Firakija*, te očevo ime *Mula Mustafa*. Naveo je također da je stanovao u Bakir-babinoj mahali, današnjoj ulici Behdžeta Mutevelića u Sarajevu. Na osnovu identičnih imena oca i sina, može se naslutiti da su mu u oca umirala djeca, rođena prije Firakije, pa mu je otac nadjeo svoje ime Mustafa da se održi u životu. Taj običaj postojao je i kod drugih naroda, npr. kod Turaka, Arapa i drugih. Kognomen *Firaki (Firakija)*⁹ *Mula Mustafa* je sigurno odabrao kao svoje pjesničko ili derviško ime.

Na osnovu izloženog, znamo da je Firakija bio živ 1827. godine, ali ne znamo kada je umro. Kada je Mestvica 1841. godine izvršio popis i opis muških stanovnika Sarajeva, nije u svoju *Kefilemu* unio Firakiju ni njegove muške potomke, ukoliko ih je imao. Možda je Firakija u doba toga popisa bio odsutan iz Sarajeva ili je već bio umro, ne ostavivši muške djece, što bi bilo vjerovatnije. Jer, Mestvica ne bi sigurno izostavio svoga prijatelja i poštovaoca Firakiju, koji je Mestvičinu posjetu u 1809. godini smatrao za rijetku čast i značajan događaj, i to zabilježio u svojoj zbirci. Pred svoju ženidbu, Firakija je u svojoj međzmui zabilježio jedan kuriozitet o sebi i nekolicini svojih poznanika, a to je koliko su bili na kantaru teški. Firakija je tada imao 60 oka (77 kg), što znači da je bio po tjelesnoj težini odrastao i razvijen čovjek.

Kakvu je naobrazbu Firakija posjedovao i da li je završio tadašnje škole u Sarajevu, ne vidi se iz njegove zbirke. Međutim, iz stila i pravopisa njegovih tekstova u zbirci vidi se da je dobro poznavao turski jezik. Firakija se mnogo zanimao za zagonetke i pitalice, pa ih je mnoge zabilježio u svojoj zbirci, neke sa odgovorkama, a neke bez njih. Isto tako, zapisao je puno tekstova na našem jeziku, u stihu i prozi, koji su kombinovani od turskih i naših riječi. Takvi su tekstovi od davnina njegovani kod nas i zadržali se sve do našeg doba.

Firakijin jezik u alhamiadao tekstovima je tipičan sarajevski govor, kojim su govorile, a donekle i danas govore stare sarajevske porodice. Taj jezik ima svoje specifičnosti i dosta arhaičnih elemenata. Sarajevski govor slabo razlikuje č i ć, l i lj, n i nj, kao što je donekle slučaj i u nekim drugim krajevima Bosne i Hercegovine. Karakteristično sarajevsko *hi* umjesto *ih* i prenaplašeno *hina* umjesto *njih*, javlja se u prvom obliku kod Firakije. Interesantno je, ipak, da on ne piše *him* nego pravilno, *im*. Kod Firakije dolazi do asimilacije suglasnika, npr. umjesto *otac* — *oca*, *dijete* — *djeca*, on bilježi *occa*, *djecca* i tako se kod njega prvobitno *t* ne gubi nego se pretvara u *c* koje se jasno izgovara kao udvostručeno (poput *j* u *najjači*). Naprotiv, kod nekih njegovih prethodnika ostaje *t* kao,

⁹ *Firāki* (Firakija) dolazi od arapske riječi *firak* = rastanak,

razdvajanje, odlazak; opraštanje; želja; odvojenost od voljenog bića.

npr., kod Hevaije, koji piše 1631. godine u svom *Makbuli-Arifu*¹⁰ *putce*, umjesto *puce* i slično. Od ostalih jezičkih sarajevskih lokalizama susreću se kod Firakije još: *avako* (ovako), *srdasce* (srdašce), *idūci* (idući) itd.

Kod navođenja (prepisivanja) tekstova svojih prethodnika koji su pisani arapskim pismom a našim jezikom (alhamiado) Firakija se drži etimoloških jezičkih pravila i donosi ih u originalu onako kako su izgovarani, tj. ikavski, odnosno ijekavski.

Po nekim zapisima u medžmui, može se naslutiti da se Firakija bavio pisanjem zapisa, ogledanjem i sastavljanjem horoskopa. Poznavao je, također, kako se vidi, matematiku, astronomiju i astrologiju. Moguće je, također, da se Firakija bavio i izradom ličnih pečata, jer je četiri stranice posvetio otiscima pečata u raznim kombinacijama sa legendama vlasnika pečata, što u drugim postojećim medžmuama toga nema. Ima nekih pečata koji su otisnuti više puta. Dva otisnuta pečata sa imenima *Mustafa* i *Emina* podudaraju se sa imenima *Firakije* i njegove djevojke *Emine* (kasnije žene). Eminin pečat (dva puta otisnut) je s kamena u prstenu u koji je urezana jedna ruža i poetični tekst »*Gondže-i gülzār džennet Emina, 1222*« (pupoljak rajskog ružičnjaka, *Emina 1222/1807*). Taj prsten-pečat vjerovatno je Firakija darovao svojoj Emini prilikom zaruke, jer se sa njom vjenčao neposredno poslije očeve smrti.

Firakija je bio pristaša janjičarskog odžaka (korpusa), a neprijatelj reforama sultana Selima III, jer je za njega *Nizami džedid* (Novi poredak) predstavljao nasilje i on ga naziva *Nizami Jezid* (Jezidov poredak).¹¹ Premda je Firakija bio pristalica janjičara, on ipak nije odobravao njihove nečovječne i krvave postupke. On u svojoj zbirci otvoreno iznosi kako su sarajevski janjičari i njihove pristaše okrutno i zvjerski ubili sarajevskog *Nekib-efendiju Šerifovića*,¹² pretka sarajevske feudalne porodice *Fadilpašića*, samo zato

¹⁰ *Mula Muhamed Uskufi Hevaji* (rođen u D. Tuzli 1601) napisao je 1631. godine bosansko-turski rječnik u stihovima *Makbuli-Arif ili Potur-Sahidija*. Ovaj rječnik spada među prve naše rječnike, a možda je kronološki drugi po redu, poslije rječnika Fausta Vrančića (*Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*, Mleci, 1595). Na *Makbuli-arif* prvi su obratili pažnju Evlija Čelebija, Hilferding i dr Otto Blau, a poslije njih i drugi. Spomenuti rječnik je mnogo prepisivan i više njegovih primjeraka nalazi se u našim kulturno-prosvjetnim ustanovama. Ali, u tim rukopisnim primjercima, kao ni u onim izdatim, nije navedeno puno ime autora. Istorijski arhiv Sarajevo,

međutim, posjeduje jedan kompletan, izvrsno pisan primjerak, u kojem je napisano njegovo puno ime: *Muhamed-halifa Uskufi* (R-262).

¹¹ *Jezid, sin Muavije* je drugi vladar iz arapske dinastije *Omejevića*. On je bio veoma omražen u islamskom svijetu, naročito kod šijja i derviša, jer su za njegove vladavine na zvjerski način poubijani potomci četvrtog *halife Alije*. Među ubijenim je i *Husein, sin Alijin*, unuk Muhamedov. Za tim potomcima Perzijanci i ostale šijje i danas još provode ritual žalosti prvih deset dana mjeseca muharrema (prvi mjesec muslimanske godine).

¹² *Mustafa Nurudin efendija* bio je sarajevski mulla (vrhovni kadija) i imao je titulu *Nekib-ul-ešraf* =

što ih je savjetovao da se ne protive reformama. Poznata je i narodna pjesma o tome događaju koja počinje:

Viče vila sa vrh Trebevića,
Sarajlije da vas Bog ubije,
Što ubiste Nekib-efendiju...!

Prema jednoj bilješci u zbirci, izgleda da je Firakija pripadao kaderijskom derviškom redu, jer je sa Mestvicom, koji mu je došao u goste, išao na derviški obred u Kaimijinu tekiju.¹³

II

Medžmua Mula Mustafa Firakije nalazi se u Orijentalnoj zbirci rukopisa Istorijskog arhiva u Sarajevu i vodi se pod brojem inventara 27. Rukopis ima 33 lista, formata 28×20 cm, sastoji se od dvije nepovezane lage, pismo obični arapski nesh, papir bijel, jezik naš, turski i nešto arapski i perzijski; stranice 5, 13, 15, 17, 20, 25, 26, 28, 30, 35, 38 i 47 su potpuno prazne.

Po formi i raznovrsnom sadržaju, Firakijina medžmua spada među veće i opširnije zbirke. Odlikuje se od drugih sačuvanih zbirki i po tome što sadrži mnoge materijale na našem jeziku, a naročito prepise narodnih i drugih pjesama, kao što je *Duvanjski arzuhal*, *Pjesma o duhanu*, *Pjesma nepoznatog Gariba*, te same Firakijine pjesme. Karakteristično je da se u ovoj zbirci nalazi nekoliko redaka pisanih bosanskom ćirilicom, što ne nalazimo u starijim medžmua, koje su isključivo pisane arapskim pismom. Pored ostalog materijala, zbirka sadrži opis nekih događaja u Sarajevu i njegovoj okolini u razdoblju od 1806. do 1827. godine.

prvak plemenitih, odličnika, potomak Muhamedov. Njegov sin *Fadil* (*Fadil-paša*) zauzimao je, također, visoke položaje u Bosni i Hercegovini za vrijeme turske vladavine (kadija, muselim, mir-liva hercegovačkog i zvorničkog sandžaka). On je rodonačelnik sarajevske begovske porodice *Fadilpašića*, koja i danas živi u Sarajevu. Njegov sin *Mustajbeg* bio je prvi gradonačelnik Sarajeva poslije okupacije Bosne i Hercegovine.

¹³ Ova tekija bila je na desnoj obali Miljacke, gdje je sada zgrada bivše Policijske direkcije. Prema Skariću, *Hasan Kaimija* je 1664. godine pretvorio svoju kuću u Kulukčijama u tekiju halvetijskog reda (vidjeti: Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih*

vremena do austrougarske okupacije, Sarajevo 1937, 106). Kaimija je rodom iz Sarajeva i živio je u njemu sve do 1681. godine, kada je protjeran u Zvornik zbog neke bume u Sarajevu. Njegovo turbe i danas se nalazi u blizini zvorničke tvrđave. Kaimija je pjevao na turskom i našem jeziku. On je poslije Hevaije, koliko se do sada zna, drugi pisac koji je počeo pisati i pjevati na našem jeziku. Poznate su njegove pjesme na našem jeziku *O osvajanju Kandije* (1669) i *Kasida o duhanu*. Prepis posljednje pjesme nalazi se u *Firakijinoj medžmui* (82 stiha). Kemura—Čorović donijeli su ovu pjesmu u cjelini u svom spomenutom djelu (str. 16—18). Istorijski arhiv Sarajevo posjeduje Kaiminu zbirku pjesama na turskom jeziku (R-339).

III

Kratak sadržaj medžmuae u vidu kratkih regista izložićemo onim redosljedom kako je u samom originalu, i to po stranicama.

Str. 1. Proricanje sreće pomoću posebne računске formule, brojčane vrijednosti slova sadržanih u imenu osobe kojoj se proriče sreća i imenu njegove majke, te u imenima 12 sazvezđa, čija su imena navedena na arapskom jeziku (ovan, bik itd.); napisana arapska slova i njihova brojčana vrijednost; *svatovska popijevka* od sedam stihova, kombinovanih od turskih i naših riječi.

Str. 2. Zagonetke i odgonetke na turskom jeziku; pogrđna popijevka o nevjesti na našem jeziku (11 stihova).

Str. 3. Podaci o broju javnih i sakralnih objekata u Carigradu, popisani 1157 (1744): džamija, crkava, škola, banja, hanova, česama, mahala (muslimanskih, kršćanskih i jevrejskih) itd., bilješka o ubistvu *Mustafe Nurudina Šerifovića* od strane janjičara (ubijen je pod *Ahmed-pašinom Žutom tabijom* (bastionom) u groblju na *Jekovcu*, u subotu u 11 sati, 8. džumada II 1242 (7. I 1827) godine; dvije zagonetke na turskom jeziku i jedan pečat (nečitljiv).

Str. 4. Zabilješka iz 1220 (1805) godine na turskom jeziku (19 redaka) o osvajanju Beča od strane imperatora Bonaparte i popis zaplijenjenog teškog i lakog oružja; jedna bilješka na našem jeziku pisana bosanskom ćirilicom iz 1807. godine privatnog sadržaja.

Str. 6. Sedam distiha gazela na turskom jeziku.

Str. 7. Matematički zadaci na turskom jeziku: preračunavanje manjih novčanih jedinica u više u brojkama i riječima; pri dnu stranice nalazi se jedan okrugli nečitljiv pečat.

Str. 8—11. Osnovne četiri računске operacije sa zadacima na turskom jeziku; pri dnu devete stranice je bilješka na turskom jeziku iz 1202 (1787) godine o jednom dječaku robu iz Austrije, koji je zarobljen kod *Bele Palanke* (Ak-Palanka).

Str. 12—16. Arapsko-perzijski rječnik protumačen turskim jezikom, pisan bez sistema.

Str. 18. *Rubaije* na turskom jeziku od Hevije, a ispod toga jedan kronogram na turskom u dva stiha od nekog Mustafe, koji daje godinu 1225 (1810);¹⁴ jedan manji pečat (nečitljiv).

Str. 19. Recepti na turskom jeziku za spravljanje sapuna sa mošusom i za spravljanje halve zvane *džanećija*; dva distiha na turskom, lirskog sadržaja; razni zapisi; razgovor oca i sinčića, pola na turskom, pola na našem jeziku; savjet na turskom: *Ne daj zbirku*

¹⁴ Vjerovatno je taj Mustafa, pisac kronograma, upravo *Mula Mustafa Firakija*.

(*medžmuu*) ni obrazovanima ni neznačicama; na sredini stranice jedan pečat; tri stiha na našem jeziku o prošnji djevojke:

Galen prosi gizdavu divojku,
Al divojka neće za Galena (Galjena),
Jer je ona lipša od Galena.

Str. 21—22. Kolektivna predstavka na turskom jeziku iz 1190 (1776) godine sarajevskih građana upućena sultanu u kojoj mole pomoć, jer su u teškom materijalnom stanju (23 retka).

Str. 22. Popis mjeseci i njihovih skraćenica na arapskom jeziku, koje se upotrebljavaju u datiranju dokumenata, rukopisa i deftera; bilješka o vezirovoj kuhinji, koliko troši namirnica i o cijenama.

Str. 23. Stihovi na turskom jeziku.

Str. 24. Dva prokušana recepta za spravljanje omamljujućeg lijeka na turskom jeziku; način spravljanja surme koja se proizvodi u Meki; razgovor Arapina i Bosanca; bilješka iz 1223 (1808) godine o vaganju na kantar četvorice Sarajlija, među kojima je i autor ove medžmue *Mustafa, sin Mustafin*.

Str. 27. Poglavlje o načinu spravljanja topaza (*sari yakut*) i smaragda (*yešil yakut*) na turskom jeziku; poglavlje na turskom jeziku o kamencu u mokračnom mjehuru i njegovo liječenje travama.

Str. 29. Poglavlje na turskom jeziku o djelovanju kur'anskih rečenica kod raznih bolesti.

Str. 31—32. Opširno pismo na turskom jeziku iz 1222 (1807) godine *Hadžidžaferovića Saliha, Bosanca*, upućeno iz Carigrada prijateljima (nije adresat naznačen), u kome ih obavještava o sprovođenju reformi, ustoličenju sultana i neredima u Carigradu (62 retka).

Str. 33. Proglas na turskom jeziku iz 1213/1798. godine komandanta francuskih trupa egipatskom narodu prilikom najezde na Egipat. U proglasu se, između ostalog, kaže: »Mamelučki bezi dugo su pljačkali egipatski narod i bili neposlušni prema osmanskom sultanu. Oni lažu da *Bonaparte* hoće da uništi islamsku vjeru, a on više poštuje Muhameda nego oni sami. Francuski narod je prijatelj muslimana i osmanskog cara...« Interesantno je da pismo počinje riječima na arapskom jeziku, što u prevodu znači: »Nema boga osim Allaha, koji nema djeteta i druga u svom upravljanju.« Radi toga *Firakija* kaže da je to pismo francuskih buntovnika varljivo i neiskreno (35 redaka).

Str. 34. Pismo na turskom jeziku iz 1222 (1807) godine nekog *Hadži Mustafe*, upućeno iz Carigrada (adresat nije naznačen), u kome detaljno opisuje političke prilike u Carigradu: svrgavanje sultana *Selima* i ustoličenje sultana *Mustafe*, dolazak janjičara u Carigrad,

njihovo pljačkanje i ubijanje najvećih državnih funkcionera, itd. (21 redak).

Str. 36. Zagonetke na turskom jeziku (40 redaka).

Str. 39. Opširan vojni izvještaj na turskom jeziku nekog turskog komandanta sultanu *Osmanu* o borbama između turske i austrijske vojske na rijeci Barut (?). U izvještaju se opširno opisuje početak, tok i ishod bitke, kao i brojno stanje obje vojske (16 redaka); ozvaničena potvrda na turskom iz 1217/1802. sakupljača državnih prihoda, izdata jednom sarajevskom trgovcu.

Str. 40. Bilješke o vjenčanju i smrti na turskom.

Str. 41—43. Dokumenti na turskom jeziku o borbi između turske i austrijske vojske oko niške tvrđave: a) Prepis pisma velikog vezira što ga je poslao po svom izaslaniku austrijskim komandantima u kome traži od njih da napuste Niš i da se vrate u svoju zemlju. b) Odgovor austrijskih komandanata i opširan opis bitke. c) Izvještaj o osvajanju niške tvrđave i pobjeda turske vojske (55 redaka).

Str. 43. Zabilješka o sukobu i neprijateljstvima između *Francuske* i *Rusije* u godinama 1221. i 1222 (1806. i 1807) i sklapanje prijateljstva između Francuza i turskog sultana. Pisac naziva to prijateljstvo lažnim, jer je, kako kaže, bosanski vilajet jedva ostao Osmanlijama (10 redaka).

Str. 44. Prepis carskog ručnog pisma na turskom jeziku iz 1222 (1807), što ga je sultan Selim poslao zapovjedniku mornarice *Sejjid Ali-paši*, u kome ga hvali kao junaka i sve vojnike koji su se borili protiv neprijatelja (21 redak).

Str. 45. Datumi raznih događaja i pojava na turskom jeziku:

937 (1530) zidanje Gazi Husrevbegove džamije; 945 (1538) izgradnja Gazi Husrevbegove medrese; 948 (1541) smrt Gazi Husrevbega; 1167 (1753) izgradnja sebilja (javna česma) na Baščaršiji; 1173 (1759) stiglo je u Sarajevo 1.000 deva (kamila) sa municijom; 1180 (1766) u Sarajevu se prodavalo 100 oka šljiva požegača po 10 para; 1174 (1760) sagrađena biblioteka u blizini Careve džamije u Sarajevu; 1175 (1761) sultanu Mustafi rodio se sin Selim; 1176 (1762) u gradu Sarajevu pojavila se kuga i za tri godine pomrlo oko petnaest hiljada ljudi; 1140 (1727) Ahmed-paša Skopljak počeo da zida novu tvrđavu (u Sarajevu), 1182 (1768) u Bosnu je stiglo 700 deva natovarenih barutom i olovom; 1193 (1779) rodio se princ Sulejman, sin sultana Abdulhamida; 1146 (1733) iz Krajine u Sarajevo došla jedna žena rođena bez ruku a prela je nogama na preslici, te je odvedena čak u Istanbul da je svijet gleda; 1109 (1697) na Sarajevo su navalili neprijatelji (kauri) i opustošili ga. To je bilo petnaest dana prije Mitrovdana (Kasuma); 1118 (1706) u Sarajevu nije nikako padao snijeg; 1111 (1699) sultan Ahmed sklopio mir s austrijskim kraljem; 1216 (1801) u Bosni je bila velika oskudica

i glad; 1217 (1802) ustanak Srba; 1217 (1802) desio se požar u Sarajevu; 1223 (1808) srušio se novi poredak i stradao Čatak-paša; 1140 (1727) u Bosni napadao veliki snijeg dubok četiri aršina, ali se održao samo tri dana; 1218 (1803) udario grom u magazin municije; (1222 (1805) ponovo sagrađena unutrašnja tvrđava (Sarajevo); 1222 (1807) u Bosni napadao veliki snijeg, negdje 6 negdje 9, a negdje 11 pedalja; 1228 (1813) novi poredak kod Srba i poraz na Zasavici; 1229 (1813) rijeka Miljacka jako nadošla.

Str. 46. Bilješke na turskom iz 1224/1809. godine: pomračenje mjeseca u 6 sati noću; hajduci ubili sina Hadži Begina na Duvan-skom polju; nekoliko kršćanskih porodica iz okoline Sarajeva pobjeglo i zaptije (žandari) su ih sustigle u Knežini, jednog muškarca su ubili, a ostali su pobjegli u planinu. Žene, djecu, stoku i prtljagu povratili su u Sarajevo; umro *Mula Mustafa*, otac pisca ove medžmue; vjenčao se Firakija sa Eminom; izbio požar u blizini Careve džamije i izgorjela Careva banja, dvije kafane i nekoliko dućana; doveden u Sarajevo jedan hajduk u muslimanskoj nošnji; izbio požar u Rustemaginoj kafani u Bravadžiluku koji je ubrzo ugašen.

Str. 48—49. *Arzuhal* ili *mahzar* u stihovima na našem jeziku, arapskim slovima (alhamiado) upućen iz Bosne sultanu. U njemu se pjesnik žali na onovremene loše prilike u Bosni i na ukidanje janjičarskog odžaka. Pjesma ima 120 stihova (30 strofa) i poređanih horizontalno po četiri u jednoj strofi. Po svim indicijama Firakija je autor ove pjesme, jer se ona nalazi, što se do sada zna, samo u njegovoj medžmui. *Arzuhal* je na mnogim mjestima prepravljan, a neki stihovi su precrtani, što navodi na zaključak da bi autor arzuhal mogao najvjerovatnije biti pisac ove zbirke, jer takvih pojava nema u pjesmama njegovih prethodnika, koje je Firakija prepisao i unio u svoju zbirku. *Arzuhal* počinje stihovima:

Piše mahzar bosanska fukara,
Ter se mole svoga gospodara
Gospodara čestitoga cara,
Sultan care, sunce ogrijano...!

a završava:

Upitaj nas što smo i kako smo,
Što imasmo, ono izdasmu,
Sada veće na trbuh padosmo,
Aman care, sunce obasjano!

Str. 50. Računske zabilješke.

Str. 51—54. Otisci ličnih pečata raznog oblika, veličine i sadržaja.

Str. 55. Bilješka na arapskom jeziku o osnivačima šerijatsko-pravnih škola; zabilješka o Noevoj lađi i njenoj veličini; kratak pregled karakteristika pojedinih ljudi; šta čovjek treba da radi

dnevno, sedmično, mjesečno i godišnje, a šta ne smije zaboraviti; bilješka o ljudima i životinjama koje su, prema legendama, stvorene bez i jednog roditelja. Navedeni tekstovi su na turskom, arapskom i perzijskom jeziku.

Str. 56. Jedna duža zagonetka na arapskom jeziku; opširan zapis na turskom jeziku koji govori da je *Mula Muhamed* (Me-stvica), sin hadži Ahmed-efendije, imama u Sumbul-mahali, bio gost *Mula Mustafe Firakije* u 1224 (1809) godini, s kojim je Firakija posjetio tekiju umrlog *Kaimi-efendije*.¹⁵

Str. 57. Poučna pjesma pjesnika *Mehmeda Razije*¹⁶ na našem jeziku (alhamiado) u četrdeset stihova. Pjesma nosi naslov: »*Bosandža nasihat*« (Savjet na bosanskom jeziku) i počinje stihovima:

Moji divci sinovi,
Moji sivi sokoli,
Rante dobro na sabah,
Pravim putem idite...!

a završava stihovima:

Nemojte biti sotona,
Nemojte piti tutana,
Pravim putem idite.

Str. 57—58. *Pjesma Hasana Kaimije* na našem jeziku (alhamiado): *Habîs tütünün zemmi bosandža lisaniyle* (Kučenje poganog, odvratnog duhana na bosanskom jeziku). Pjesma ima 82 stiha, a počinje:

Bujurmuštur gospodar,¹⁷
Ostante se tutuna,
Kim ister božiji dar,¹⁸
Nek se uveze tutuna.

Završava:

Ko za duhanom umire,
Opako se uvire,
U katran se uvire
Ostante se tutuna.
Nemojte se karat,
I svoga srca parat!

Sve se strofe svršavaju na *Ostante se tutuna* osim prve dvije.

¹⁵ Vidjeti nap. 13.

¹⁶ *Mehmed Razija* (1722—1786) je rođeni Sarajlija. On je treći Bosanac-Musliman koji je počeo da piše i pjeva na našem jeziku. Prepis njegove pjesme *Čujte djeco sokolovi*... nalazi se u *Firkijinoj medž-*

mu na tri stranice (57, 61, 62) u 80 stihova. Ovu pjesmu objavili su Kemura i Čorović u svom navedenom djelu (str. 32—24) u 68 stihova.

¹⁷ Buyurmuštur (tur.) = naredio je...

¹⁸ *Kim ister* (tur.) = ko želi.

Str. 58. Pjesma na našem jeziku (alhamiado) pod naslovom *Garibin sözleri bosandža diliyle* (Garibovi stihovi-riječi na bosanskom jeziku).¹⁹ To je šaljiva pjesma o nekom mladiću iz Zagorja u 68 stihova.

Početni stihovi:

Na tarihu bin jüz kırk,²⁰
Oženi se nejak mrk,
Uzrasto je al' je štrk,
Na Zagorju gospodo...!

Završni stihovi:

Kako na tom osta,
Od ostanka do postanka,
I baš na tom osta
Ölündže, gospodo!²¹

U toj pjesmi sve se strofe završavaju na *gospodo*.

Str. 59—60. Sadrži *Duvanjski arzuhal* (u pjesmi).²² Taj arzuhal ovdje nosi naslov: *Bosandža lisaniyle arzuhal* (Arzuhal na bosanskom jeziku).

¹⁹ Ova pjesma nastala je, kako kaže njen prvi stih, godine 1727, tj. stotinu godina prije nego je zabilježena najkasnija zabilješka u Firakijinoj medžmui. Autor ove pjesme nije još tačno utvrđen. Ime pisca u naslovu ove pjesme (u arapskoj transkripciji) može se čitati različito: *Garib*, *Grbić* i slično. Najvjerovatnije to ime treba čitati *Garib*, što bi predstavljalo pjesnički ili derviški kognomen. Jer, na drugoj stranici medžmue nalazi se pogrđna pjesma o nevjesti na našem jeziku u kojoj je čisto i jasno napisana riječ, odnosno ime, *Garib halač* (halač = pucar vune i pamuka). Početni stihovi te pjesme su:

Djeca viču Gariba halača,

Dodija nam Sićenova Sača...

Vrlo je vjerovatno da je *Garib* autor obje ove pjesme. Osim toga, u jednom sarajevskom saračkom defteru iz 1823. godine (Istorijski arhiv Sarajevo, Def. 5) nalaze se zabilježena trojica braće sarača, i to: *Hafiz Ahmed*, *Mehmed* i *Mustafa*, unuci *Gariba Bidžefa*. Ovaj *Garib* mogao bi biti predak sarajevske porodice

Garibija, koja se kasnije prozvala Hafizovići, po njegovom spomenutom unuku *Hafiz-Ahmedu*, a koja i danas živi u Sarajevu.

Garibije, Grbe i Grbići su stare sarajevske porodice. Mehmed Handžić je u svom spomenutom djelu (str. 102—103) citirao četiri stiha iz spomenutog spjeva, ali nije naveo ime autora, očito zbog toga što nije mogao sa sigurnošću da pročita njegovo ime. Spomenuta Garibijina pjesma, koliko je meni poznato, nije nigdje u cijelosti objavljena.

²⁰ Bin yuz kırk = 1140 (1727) godina.

²¹ Ölündže (tur. ölünce) = do smrti.

²² Još nije utvrđen autor *Duvanjskom arzuhalu*, a ni godina kada je spjevan. Ovaj arzuhal mnogo je prepisivan širom Bosne i Hercegovine, a objavili su ga: Otto Blau (Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler, Lajpcig, 1868), Kemura—Corović (Serbokrotische Dichtungen bosnischer Moslims) i Mehmed-beg Kapetanović (Narodno blago).

To je poznata predstavka u pjesmi na našem jeziku (alhamiado).

Pjesma sadrži 216 stihova (54 strofe) poredanih horizontalno po četiri stiha u jednoj strofi.

Početni stihovi:

Pišem vam arzuhal,
Da vam kažem i svoj hal
Poharčismo vas mal,
Siromasim, gospodo...!

Završni stihovi:

I još jednu riječ imam,
Opravte nam taj meram,
Bi nam sohbet vas tamam,
Fale lijepo, gospodo.

I u ovoj pjesmi strofe se svršavaju na *gospodo*.

Str. 61. Nekrolog na turskom jeziku u dva stiha o smrti Imaretlije 1221 (1806)²³ i datum smrti Mula Omera Bege Skopljaka 1222 (1807); bilješka na turskom jeziku o karakterističnom snu Hadži Ahmeda, imama u Sunbul-mahali u Sarajevu;²⁴ kratka šaljiva priča na turskom o građaninu, seljaku i satu; devet stihova na našem (alhamiado) koji počinju:

Nemojte se jajim tucati,
I karpuze rezati,
Hodža će vas izbiti...!

Pri dnu te stranice nalazi se bilješka na turskom o gatanju pomoću brojeva, tačaka i sazviježđa prema riječima proroka Damiijela.

Str. 62. Poglavlje na turskom o značenju zvonjenja u ušima; ponovo dva poglavlja na turskom u stihovima o značenju zvonjenja u desnom i lijevom uhu; pri dnu te stranice su stihovi alhamiado spomenutog pjesnika *Mehmeda Razije*, koji počinju:

Kemura i Čorović datiraju spomenuti arzuhal u 1706, dok ga Kapetanović stavlja u 1806. godinu.

Firakijina verzija ovoga arzuhal-a ima 216 stihova, dok verzija Kemura—Čorović ima 232 stiha. Kod obje verzije strofe su mjestimično drugačije poredane, a i tekst je na nekim mjestima različit.

²³ *Imaretlije* su stara sarajevska porodica koja je bila u službi Gazi Husrevbegova vakufa u Sarajevu.

²⁴ *Hadži hafiz Ahmed* je otac Mula Mustafe Mestvice, a bliži prijatelj Mula Mustafe Bašeskije.

Čujte djeco sokolovi,
Ustajte na sabah,
Pravim putem idite ...!

Str. 63. Filozofsko-mistična besjeda šejha Junusa na turskom (vjеровatno poznatog pjesnika Junus Emrea iz 14. stoljeća); zabilješka iz 1229 (1813) godine na turskom (2 reda) o zajedničkoj tužbi na zlodjela Davila, kul-čehaje (janjičarski starješina) upućena u Carigrad; pri dnu te stranice je poglavlje na turskom u stihovima o tumačenju pijetlovog kukurikanja, kada kukuriče u neuobičajenom vremenu u pojedinim danima u sedmici.

Str. 64. Jedan veći pečat sa imenom Durak sin ...; kratka čudnovata priča na turskom o špilji i mrtvacu u kasabi Malatiji; bilješka iz 1228 (1813) godine na turskom o dolasku u Sarajevo bosanskog valije Silahdar Ali-paše.

Str. 65. Zabilješka iz 1214 (1799) godine na turskom o pozivu Firakije od strane petorice njegovih poznanika na svadbe koje su se održale u toku spomenute godine.

S u m m a r y

THE MEDJMU'A BY MULA MUSTAFA FIRAKIJA

The »medjmu'a« is the name of a special kind of Oriental manuscripts, with texts in the Arabic, Turkish, Persian, as well as in »Bosnian« languages. These were, in fact, the notebooks of private persons, learned and literate men who recorded various historical events, literary compositions and characteristic data from various fields of learning. These manuscripts were of smaller or larger formats. Those of larger format were bound in leather or hard paper and their contents were variegated. The other were of smaller (pocket) format and they usually contained only religious, lyrical, and other poems.

The paper presents an important *medjmu'a* from the first half of the 19th century, which was composed by Mula Mustafa, also called *Firakija*, of Sarajevo. The name *Firaki* was the writer's poetic or dervish cognomen.

The author of the paper has presented here the above-mentioned *medjmu'a* in the form of short fragments, following the pages and citing briefly these notes and text on one page. This *medjmu'a* comprises 63 pages of text of larger format.